

Is er toekomst voor de verzorgingsstaat?

Deel 1. Geschiedenis

1818, Frederiksoord: Johannes van der Bosch maakt een start met de koloniën van weldadigheid. We staan hier aan de bakermat van de verzorgingsstaat.

De optimistische term is maakbaarheid. Ten eerste de maakbaarheid van de mens. Met de juiste maatregelen kunnen we mensen uit uitzichtloze armoede halen en hen tot zelfstandigheid brengen. Ten tweede de maakbaarheid van de leefomgeving. Met vereende krachten en goede plannen kunnen we ook ruig en onvruchtbaar gebied tot een geordend en vruchtbaar landschap om vormen.

De werkelijkheid bleek wat weerbarstig: Paupers laten zich niet zomaar omvormen tot productieve landbouwers. Landbouwnederzettingen met stedelingen werken niet zo best. Een deel van de mensen werd gedwongen tot deze nieuwe kans in gesloten kampementen. En toen was de stap naar een gevangenis niet eens zo groot meer.

Ook de productie van gewassen in de nieuwe landbouw viel zwaar tegen. Wat wel lukte was de omvorming van het landschap van moeras en heide naar vierhoekige en omgeploegde akkers. Deze bijzondere mix van bijzonder landschap met opvoedkampementen vormt nu dit Maatschappelijk Erfgoed. Zowel qua geschiedenis als landschap best bijzonder, vandaar nu Werelderfgoed op de Unesco lijst.

De meeste mensen gruwelen van wat er toen is gebeurd met de deportaties van armen en daklozen. Toch kunnen we het ook bezien als een serieuze poging de levensomstandigheden van arme mensen te verbeteren. Het mooie ideaal van pauper naar productieve boer mislukte, maar de geschiedenis van opvoedingsidealen en mislukkingen bij het opheffen van armoede zal zich herhalen.

En zo gaf de stichting van de koloniën van weldadigheid de aanzet tot de armenwet in 1854 waarin bestrijding van armoede een verantwoordelijkheid van de staat werd. Hierna volgden in 1874 het kinderwetje van van Houten die kinderarbeid in fabrieken verbood. En in 1919 is de wet op de achturige werkdag aangenomen.

Na de Tweede Wereldoorlog zagen we echt de opbouw van onze verzorgingsstaat, een staat waarin mensen bestaanszekerheid kregen tegen de onzekerheden bij ouderdom (AOW, bij werkloosheid (WW), bij algemene inkomensnood (Bijstand), bij arbeidsongeschiktheid (WAO) en bij ziekte (ziektewet). Verder kwamen er staatsvoorzieningen voor langdurige zorg zoals voor gehandicapten, ouderen en mensen met psychiatrische beperkingen (AWBZ 1968) De Jeugdhulpverlening in al haar complexiteit heeft haar start met de Jongeren advies Centra rond 1970. Het recht op wonen, ook voor mensen met een kleine portemonnee, kreeg met de wet op de huursubsidie in 1970 een nieuwe invulling. Daarnaast werden allerlei maatregelen ingezet van achterstandsbeleid in het onderwijs met name om kinderen uit zwakke - en laagopgeleide milieus meer kansen voor de toekomst te geven. De verzorgingsstaat was eind zeventiger jaren in haar volste omvang.

Eind jaren zeventig begon het te piepen en te schuren met de verdere opbouw van de verzorgingsstaat. De werkloosheid groeide voortdurend en de financiële last van de sociale voorzieningen nam een steeds groter deel van de overheidsmiddelen in beslag. Voor het eerst

werd aan bij snoeien van de verzorgingsstaat gedacht, niet alleen in Nederland maar ook in andere Europese landen. De eerste sanering van de verzorgingsstaat werd ingezet door Joop den Uyl en Ien Dales in 1981 in een kabinet met CDA en D66. Er zou een beperking komen op bovenwettelijke uitkeringen bij ziekte. De weerstand van met name de vakbeweging was groot en uiteindelijk stapte de PvdA uit de regering. Toch is dit het startschot geweest van wat een vitalisering van de verzorgingsstaat had moeten zijn, maar wat in de decennia daarna heeft geleid tot bijna totale afbraak van de verzorgingsstaat. De zwakkeren en laagstbetaalden zijn, net als bij de mislukking van de koloniën van weldadigheid, weer de dupe geworden.

Ik wil hier ook nog een ander aspect van de verzorgingsstaat noemen nl. goede arbeidsomstandigheden, - arbeidsvoorwaarden en gematigde loonverschillen. Veel mensen hebben er vertrouwen in dat iets wat zorgvuldig is opgebouwd niet in één klap kan worden weggevaagd. Tegen die mensen wil ik zeggen "wees niet zo naïef". Er zit geen schaamte meer voor volstrekt onuitlegbare inkomensverschillen. Het lijkt tegenwoordig normaal dat ondernemers in multinationals en de economie recht hebben op miljarden eigen verdiensten. Ook in Nederland kunnen zichzelf filmende jongeren als influencers miljoenen op hun bankrekening krijgen bijgeschreven dankzij reclame voor multinationals. En dan de andere kant van de graai-economie, het lot van gewone, zoals tegenwoordig genoemd, de praktisch geschoolden. Als voorbeeld neem ik onze eigen KPN, nog preciezer onze POSTNL. Als je mensen ruim dertig jaar terug zou vragen welke bedrijven de beste arbeidsvoorwaarden hadden voor hun medewerkers was KPN daar zeker bij. Wie had het nu beter geregeld dan de postbodes met een levenslang gegarandeerde baan, een baan met een vergulde rand. Onze postbodes op het dorp hadden het werk vaak om 1 uur 's middags al achter de rug, als de metaalarbeiders nog aan de middagdienst moesten beginnen. Kijk nu dertig jaar later. De baan is opgeknipt in postvoorbereider, postsorteerder en postbezorger, allemaal kleine knipbaantjes voor vooral bijstandsmoeders voor een beetje bijverdienste. Nog erger zijn de pakketbezorgers van POSTNL er aan toe. Midden in de nacht rijden de busjes al af en aan naar assemblagepunten, waar zzp'ers en onderaannemers hun eigen busje volstouwen met pakketjes en voor stukloon langs de deuren racen, af en toe hun Petflesje volpissend tijdens het autorijden om niet onnodig te hoeven stoppen. Slavenarbeid, zouden we dit dertig jaar terug hebben genoemd.

2. Terugkeer naar een verzorgingsstaat

Met name Lodewijk Asscher heeft voor opbouw van een hernieuwde verzorgingsstaat gepleit door bestaanszekerheid van mensen weer voorop te stellen. Ik wil hier mijn eigen visie op dit onderwerp ontvouwen.

Sinds de jaren negentig zitten we in het wildwest kapitalisme. Onbelemmerde economische groei is alles wat telt. Alle verbindende ketens werden losgeknipt, gesplitst, verzelfstandigt, waarmee alle losse stukjes konden worden "vermarkt". De diensten economie kent ongekende groeiers zoals de ICT-branche, de financiële sector, uitzendbureau's, adviesorganisaties, marketing en reclamebureau's, de zogenaamde de economie zoals Uber en Airbnb, sociale media zoals Facebook enz. De vaak nutteloze diensten vliegen ons om de oren. Dit moet anders. De Antwerpse psychiater, Dirk de Wachter, heeft de volgende metafoer over onze moderne samenleving. We zitten met zijn allen in een gigantische speedboot die steeds maar harder en harder gaat varen. Tegelijkertijd kunnen veel mensen die snelheid niet bijhouden en worden in reddingsbootjes over boord gezet met een individueel steunpakketje en achter de speedboot aangesleept. De mensen in de reddingsbootjes hebben

twee kenmerken. Ten eerste raken ze steeds verder achterop omdat ze de snelheid van de veranderingen niet meer bij kunnen benen en ten tweede krijgen ze hulp, een individueel steunpakket om het leven ooit weer aan te kunnen in de speedboot. Ze zijn afwijkend, voldoen niet meer aan de norm. Zo wordt er nergens in Europa zoveel gesleuteld aan onze jongeren in de jeugd zorg, zo'n 10%. 8% van al onze volwassenen komt in aanraking met de GGZ. Meer dan een miljoen mensen krijgen ondersteuning in de WMO. Vooral de mensen met een lagere opleiding kunnen de ontwikkelingen niet meer bijbenen. Deze groep leeft ongeveer 14 jaar korter in goede gezondheid dan mensen met een hogere opleiding. De racebaan heeft zware gevolgen voor de samenhang in onze bevolking. De speedboot laat steeds grotere groepen achter.

Een nieuwe verzorgingsstaat moet zich dan ook niet zozeer richten op het ondersteunen van alle individuele mensen in de reddingsbootjes maar dient de motor in de speedboot langzamer te laten lopen. Een nieuwe verzorgingsstaat zet een rem op de ongebreidelde snelheidsdrift van de hoger opgeleide wereldburger, die grotendeels de aanjager is van de steeds grotere verandersnelheid. Dus juist het collectief moet zich aanpassen, niet de individuele achterblijvers. Dat is natuurlijk geen eenvoudige opgave en kan alleen lukken als deze groep mensen zich toch kan blijven ontwikkelen. Alleen een beroep op slow life, minder reizen en minder luxe producten en diensten consumeren zal niet genoeg zijn. Hier kom ik later op terug. Een ding is mij helder dat de toekomstige verzorgingsstaat op moeten houden met steeds meer mensen aan het individuele infuus te leggen.

Een andere invalshoek op de huidige samenleving is de wijze waarop economische groei tot stand komt. De wereldwijde economie wordt voortdurend aangeblazen omdat we bij de kosten van onze producten en diensten maar een deel van de werkelijke kosten meenemen. Uitbuiting van personeel, ongezonde en onveilige arbeidsomstandigheden, oneerlijke verdringing op de arbeidsmarkt, vernietiging van natuur, klimaatverandering, uitputting van grondstoffen en vernietiging van biodiversiteit worden niet of nauwelijks meegenomen in de economische modellen. Onze goedkope kleren komen bijvoorbeeld van Bangladesh omdat de mensen daar geen fatsoenlijk loon verdienen en in uitgesproken slechte gezondheidsomstandigheden hun werk moeten doen. De leefomgeving wordt daar sterk vervuild door alle agressieve stoffen voor het wassen en kleuren van de kleding. De enorme katoenvelden die hiervoor nodig zijn uit andere delen van de wereld zoals India trekken al het water naar zich toe zodat de andere boeren in die gebieden geen voedsel meer kunnen verbouwen. Overal worden waardevolle stoffen uit de bodem getrokken om energie te verkrijgen, batterijen en mobieltjes te produceren of vee van voer te voorzien. Overal zijn lokale bewoners de pineut terwijl de grondstoffen elders voor voorspoed zorgen. Zie de gaswinning in Groningen, de oliewinning in Nigeria, Kobalt uit de mijnen in Kongo of Soja uit de oerwouden van de Amazones voor onze bio-industrie. Onze bloementelers verdwijnen naar Afrikaanse landen om daar de oorspronkelijke boeren te verjagen en daar de gewasbescherming te gebruiken die hier al lang verboden is. Wij moeten al deze kosten voor het milieu, duurzaamheid, klimaatopwarming, biodiversiteit en menselijk leed meenemen in onze prijsberekening. Dit zal een enorme rem op de economische groei zetten zodat we gerichter, minder en verstandiger gaan consumeren. Mijn tweede ingreep op weg naar een nieuwe verzorgingsstaat is dus de lasten voor productie van diensten en producten mee te nemen in de prijsberekening. Dit zal enerzijds prijsstijging van veel producten betekenen en anderzijds dat sommige andere producten en diensten, bijvoorbeeld uit de eigen omgeving, ineens veel gunstiger tevoorschijn komen. Het levert ons minder economische groei op maar meer biodiversiteit, minder klimaatopwarming en minder kwantiteit en meer kwaliteit.

De speedboot samenleving maakt zichzelf onbetaalbaar als straks een derde van de bevolking aan het infuus moet worden gelegd en de andere berekeningswijze voor producten en diensten zal een enorme bijdrage leveren om onze doelstellingen in de klimaatopwarming te realiseren. Ik heb helaas geen algemene route naar deze langere termijn veranderingen behalve dat deze route echt in Europees verband moet worden opgepakt. Als Nederland alleen zijn we hiervoor te onbetekenend.

Toch wil ik hier enige voorbeelden noemen van in Nederland te nemen stappen voor een nieuwe opbouw van een verzorgingsstaat, een staat waarin voor ieder plek is en ieder er toe doet. Allereerst een voorbeeld om de speedboot wat af te remmen. Onderwijs kan uitwassen van de speedbootmaatschappij tegen gaan in plaats van wat ze nu is nl. een selectie machine voor het hoger onderwijs. Het zou goed zijn om kinderen met verschillende leercapaciteiten langer bij elkaar te laten zitten, bijvoorbeeld in een soort tussenschool van twee jaar na de basisschool, zonder selectie en geheel gericht op brede talentontwikkeling. Een tweede maatregel om de speedboot te vertragen en eerlijker prijzen te berekenen zou kunnen zijn om bedrijven fiscaal te belonen als ze hun medewerkers met doorbetaling van salaris, bijvoorbeeld wekelijks een halve dag, in de gelegenheid zouden stellen vrijwilligerswerk te doen. In de zorg, onderwijs, en andere publieke sectoren als welzijn, cultuur, milieu en sport ontstaat een gigantisch tekort aan handjes en het helpt medeverantwoordelijkheid te nemen voor de gehele bevolking.

Wat nog over blijft is een antwoord op de vraag hoe we de mensen in de speedboot meekrijgen in deze veranderingen. Veel mensen in de speedboot zijn nog steeds blij met de snelle uitdagingen die deze samenleving hen te bieden heeft. Hoe gaan wij dit aan de voorhoedes in de speedboot verkopen? Geef ze een kluit waar ze zich met ziel en zaligheid in kunnen werpen! De komende dertig jaar zullen we gezamenlijk 1 strijd moeten voeren tegen verdere opwarming van de aarde, het realiseren van een meer circulaire economie (de spulletjes meerdere malen, het liefst onbepaald opnieuw gebruiken) en de opdracht om de gehele bevolking in staat te stellen deze transformatie samen te overleven. Zonder de economisch zwakkere groepen mee te nemen in deze noodzakelijke verandering is deze gehele operatie gedoemd te mislukken. Ik ben ervan overtuigd dat in deze totale opdracht gigantisch veel potentie en wervingskracht ligt voor met name jonge mensen. Geef hen die opdracht. Zij zullen die omslag moeten gaan aanjagen.

3. Hoe doen we dat?

En dan kom ik op mijn derde stuk van mijn verhaal. Wat moeten we hierin van de PvdA verwachten. Welke rol kan zij hierin spelen. In Rutte 2 zaten we nog met 38 zetels in de regering. We hebben onze stinkende best gedaan om in een tijd van herstel van de laatste economische crisis ons land weer aan de praat te krijgen. We hebben meegewerkt aan de decentralisaties, ontmanteling van de werkvoorzieningschappen, Turkije- deal, invoering van het leenstelsel, bombarderen van Syrië enz. enz. Allemaal naar beste eer en geweten en onze bewindslieden en Tweede Kamerleden werkten zich het snot voor de ogen. Maar de kiezer wendde zich massaal van ons af en we werden afgestraft tot een schamele 9 zetels. We waren een kleine partij geworden.

Van 2017 tot 2021 hebben we offensief, creatief en consistent het andere verhaal weer laten horen, het verhaal van een nieuwe verzorgingsstaat. We wilden onze burgers hun bestaanszekerheid teruggeven. Op onderwerpen gaven we ruiterslijk toe er in het vorige

kabinet soms stevig naast te hebben gezeten. Kracht, visie, introspectie en sorry durven zeggen. Dat hebben we allemaal gedaan en ondanks dat zag de kiezer ons opnieuw niet staan. Jongeren staan je glazig aan te kijken of ze niet overwogen hebben om op de PvdA te stemmen? “Nee, nooit serieus over nagedacht”.

We moeten realistisch zijn, wij als sociaal-democraten zijn alleen niet meer in staat om een grote sterke maatschappelijke beweging te vormen. De weg vooruit is de weg van samenwerking zoeken, is de weg van ons eigen veilige plekje opgeven, de deuren opengooien voor brede linkse samenwerking.

Dit pleidooi geldt even zo goed voor Groen Links en SP die respectievelijk ook naar 8 en 9 zetels zijn geminimaliseerd. Ook op de rug van Klaver of Marijnissen zullen zij de dominantie van het neo-liberalisme (VVD en deels D66) en het populisme niet kunnen breken. Vooral jongeren moeten het gevoel krijgen dat er echte alternatieven zijn om hun dromen van een wereldklimaat met perspectief te kunnen bereiken. Daarom moeten PvdA, Groen links en SP en wat mij betreft inclusief BIJ1, PVDD en Volt erbij, inzetten op een breed gezamenlijk alternatief regeerprogramma, zo mogelijk inclusief een schaduwkabinet. Daarnaast moeten we voor de aanstaande gemeentelijke verkiezingen naar gezamenlijke lijsten en/of gezamenlijke programma's overgaan. Ik ben ervan overtuigd dat alleen als we buiten onze eigen grenzen durven stappen en zelfs bereid zijn onze eigen geliefde partij ervoor in te leveren, er gereede kans bestaat dat we een brede progressieve beweging kunnen organiseren waarin ook vele jongeren zich thuis zullen voelen.

HB/20-10-2021